

УДК 349.22

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.37.13>

orcid. org / 0000-0003-2920-2418

© Лиманський П.П., 2023

П. П. Лиманський**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЧАСУ
ВІДПОЧИНКУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ: ВИКЛИКИ РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ****P. Lymanskiy****LEGAL REGULATION OF REST TIME
OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL
WORKERS CHALLENGES OF THE
MARTIAL STATE REGIME**

Анотація. У статті досліджується питання правового регулювання часу відпочинку науково-педагогічних працівників та акцентовано увагу на змінах у законодавчих актах у зв'язку із введенням військового стану в Україні. Аналіз джерельної бази та наукових праць фахівців у галузі трудового права дозволив автору визначити, що особливістю часу відпочинку науково-педагогічних працівників є подовжена щорічна відпустка та порядок її надання. Специфіка трудової діяльності в закладах вищої освіти зумовлює перегляд тривалості відпустки в бік її збільшення та два рази на рік, а також можливості додаткової щорічної відпустки за особливий характер праці. Автор зазначає, що введення військового стану в Україні спонукало законодавця швидко реагувати на вимоги часу й вирішувати нагальні потреби у сфері трудового права. Прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» стало відправною точкою загального правового регулювання часу відпочинку науково-педагогічних працівників.

Ключові слова: правове регулювання, час відпочинку, відпустка, заклади вищої освіти, науково-педагогічні працівники.

Abstract. The article examines the issue of legal regulation of rest time of scientific and pedagogical workers and focuses attention on changes in legislative acts in connection with the introduction of martial law in Ukraine. Analysis of the source base and scientific works of specialists in the field of labor law allowed the author to determine that a feature of the rest time of scientific and pedagogical workers is an extended annual leave and the procedure for granting it. The specificity of work in institutions of higher education makes it necessary to revise the length of leave in the direction of increasing it twice a year, as well as the possibility of additional annual leave for the special nature of work. The author notes that the introduction of martial law in Ukraine prompted the legislation to quickly respond to the requirements of the time and to solve urgent needs in the

field of labor law. Adoption of the Law of Ukraine "On the Organization of Labor Relations in the Conditions of Martial Law" became the starting point of the general legal regulation of rest time and vacations of scientific and pedagogical workers.

Key words: *legal regulation, rest time, vacation, institutions of higher education, scientific and pedagogical workers.*

Постановка проблеми. Науково-педагогічні працівники є важливою одиницею освітнього процесу у закладах вищої освіти України, який спрямований на всебічний розвиток особистості здобувачів освіти, підвищення їх конкурентноспроможності на ринку праці. Виконання науково-педагогічними працівниками поставлених завдань неможливе без забезпечення належних умов трудової діяльності, зокрема: оплата праці, належні умови праці (відповідно до правил безпеки та гігієни), врегулювання часу роботи та часу відпочинку, підвищення кваліфікації, матеріально-технічне забезпечення трудової діяльності.

Нові завдання й зміни у сфері вітчизняної освіти відобразились і на законодавстві, свідченням чого є прийняття й поступове удосконалення Закону України «Про вищу освіту» [1], Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» [2] та інших нормативно-правових актів. Отже, актуальним питанням сучасного трудового права є аналіз законодавчих актів щодо умов трудової діяльності науково-педагогічних працівників та виявлення тенденцій захисту прав зазначеної категорії працівників у сучасних реаліях.

Аналіз останніх досліджень. Джерельну базу дослідження становлять Закони України «Про вищу освіту» [1], «Про наукову та науково-технічну діяльність» [2], «Про відпустки» (далі – Закон) [3], «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [4], «Про правовий режим воєнного стану» [5] та інші.

Аналіз законодавства з приводу правового регулювання умов праці, зокрема, що стосується часу відпочинку науково-педагогічних працівників, ставали в полі зору таких науковців, як: Т. Красюк [6], К. Крічфалушій-Степанова [7], К. Попової-Коряк [7]. Праці цих авторів дозволили встановити головні тенденції реформування часу відпочинку науково-педагогічних працівників за період незалежності України.

Незважаючи на достатній доробок, на наш погляд, особливої уваги потребує вивчення правового врегулювання часу відпочинку науково-педагогічних працівників в умовах, пов'язаних із введенням воєнного стану в Україні.

Формулювання мети статті. Мета статті – проаналізувати законодавчу базу щодо часу відпочинку науково-педагогічних працівників та сформулювати тенденції їх правового регулювання у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Працівники будь-якої сфери в Україні мають право на відпочинок, що передбачено ст.45 Конституції України [9] та виконується шляхом надання працівникові щорічної оплачуваної відпустки, тривалістю не менше 24 календарних днів за робочий рік, який був відпрацьований [3]. Також, мінімальний строк відпустки закріплено в ст.75 КЗпП [10].

До часу відпочинку належить перерва протягом робочого дня, щоденний відпочинок, міжзмінний відпочинок, вихідні, святкові й неробочі дні, а також щорічні відпустки. Щодо визначення часу відпочинку науково-педагогічних працівників, окрім щорічних відпусток, застосовуються загальні положення КЗпП України (ст. ст. 66, 67, 70 71, 73) [10].

Науково-педагогічним працівникам надається більша щорічна основна відпустка тривалістю 56 календарних днів згідно з порядком, установленим Постановою № 346 від 12.04.1997 р. та Постановою Кабінету Міністрів України №694 від 10.07.2019 р. (зі змінами) [11]. Отже, науково-педагогічним працівникам щорічна основна відпустка повної тривалості в перший та наступні роки надається в період літніх канікул незалежно від часу прийняття їх на роботу.

Справедливо зазначає К. Попова-Коряк, що особливістю порядку надання відпусток науково-педагогічним працівникам є період, коли вони надаються. Ураховуючи достатньо велику тривалість відпустки, період її надання логічно визначається літнім періодом, коли заняття не проводяться, а, отже, необхідності в праці викладача немає [8].

Слід урахувати, що «право керівних, педагогічних, науково-педагогічних (крім тих, що працюють у закладах освіти та навчальних (педагогічних) частинах (підрозділах) інших установах і закладах) та наукових працівників на щорічну основну відпустку повної тривалості в перший рік роботи настає після закінчення шести місяців безперервної роботи в установі» [3].

Також, у разі необхідності, наприклад санаторно-курортного лікування, зазначеним категоріям працівників щорічна основна відпустка або її частина може бути надана протягом навчального року, у разі, якщо це передбачено колективним договором.

Документом, що визначає послідовність надання відпусток науково-педагогічним працівникам у закладах вищої освіти є графік, який затверджується роботодавцем із попереднім погодженням із профспілковою організацією закладу чи іншим уповноваженим представляти трудовий колективний орган, після чого надається до відома працівників.

У ст.4 ст.184 Проекту Трудового кодексу України [13] пропонується встановити кінцевий строк для затвердження графіку відпусток 15 січня, що зобов'язує роботодавця надавати щорічну відпустку.

Можна погодитись із думкою К. Крічфалушій-Степанової, яка зауважує, що «при оформленні щорічної основної відпустки педагогічним і науково-

педагогічним працівникам необхідно враховувати норми загального законодавства про надання відпусток визначені у положеннях Кодексу законів про працю України та акцентувати увагу на спеціальних нормативних приписах, що розроблені та закріплені на законодавчому рівні з урахуванням специфічних умов роботи науково-педагогічних працівників, що зумовлює особливий порядок надання щорічних основних відпусток указаним категоріям працівників» [7].

Стаття 5 Постанови Кабінету Міністрів України № 346 зазначає, що за бажанням науково-педагогічних працівників частина щорічної основної відпустки замінюється грошовою компенсацією за можливості забезпечення їх у відповідний період роботою. При цьому тривалість наданої працівникові щорічної основної відпустки не повинна бути меншою ніж 24 календарних дні [11].

Також, у разі звільнення керівних працівників навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічних, науково-педагогічних працівників та наукових працівників їм виплачується грошова компенсація за всі не використані ними дні щорічної основної відпустки [11].

Науково-педагогічні працівники мають право і на «творчу відпустку». Ч.1 ст. 16 Закону зазначає, що «творча відпустка надається працівникам для закінчення дисертаційних робіт, написання підручників та в інших випадках, передбачених законодавством» [3]. Так само питання щодо тривалості, порядку, умов та оплати творчої відпустки регламентуються Кабінетом Міністрів України.

Слід зазначити, що законодавством встановлено певну тривалість творчих відпусток для різних видів інтелектуальної діяльності. Так, науково-педагогічні працівники мають право на відпустку для підготовки та участі в спортивних змаганнях, що зазначено в ст.16⁻¹ ч.1 Закону – «відпустка для підготовки та участі в змаганнях надається працівникам, які беруть участь у всеукраїнських та міжнародних спортивних змаганнях» [3]. Ця стаття доповнила Закон [3] відповідно до Закону № 1724-VI від 17.11.2009 р.

Проаналізувавши праці науковців-трудоників із вищезазначеного питання можна стверджувати, що законодавство у сфері відпусток науково-педагогічних працівників не є досконалим, а питання щодо надання щорічної додаткової відпустки за особливий характер праці та тривалості щорічної відпустки є дискусійними. Так само, беручи до уваги досвід європейських країн щодо надання та тривалості щорічної відпустки, вважаємо за необхідне збільшити її за рахунок надання відпустки під час зимових канікул.

Слід зазначити, що Проєкт Трудового кодексу України (ч.1.п.1.ст.168) [13] пропонує інші види відпусток, що суттєво відрізняються від нинішніх, а саме:

основні трудові відпустки з мінімальним та продовженим строком; додаткові трудові відпустки – за роботу з ненормованим робочим днем та за стаж.

Уведення воєнного стану в Україні у зв'язку із вторгненням російських військ на її територію, кардинально змінило життя багатьох людей. Потреба в захисті прав та свобод громадян, гарантованих Конституцією України, стала дуже актуальною. Реалії подій свідчать про те, що трудове законодавство, яке в мирний час цілком забезпечувало право на відпочинок, під час воєнного стану стикнулося з певними проблемами. Вирішення цих проблем спонукало до ухвалення низки законів та нормативно-правових актів щодо реалізації права на відпочинок в умовах воєнного стану.

Так, 15 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», яким визначено особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності й галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, на період дії воєнного стану [4], норми якого повністю відповідають статті 64 Конституції України [9] та Законові України «Про правовий режим воєнного стану» (пп 5, п.1. ст.6) [5].

Вважаємо за необхідне більш детально зосередити увагу на деяких положеннях Закону України «Про організацію трудових відносин працівників в умовах воєнного стану», які регламентують питання часу відпочинку працівників, зокрема, і науково-педагогічних, а саме:

- стаття 6 п. 6 призупиняє дію норм щодо тривалості роботи напередодні святкових, неробочих і вихідних днів, а також щодо святкових і неробочих днів (ст. 53, частина перша ст. 65, частини третя – п'ята ст. 67 та ст. 71 – 73 Кодексу законів про працю України [10]);

- стаття 12 закріплює, що на час воєнного стану встановлено тривалість щорічної основної оплачуваної відпустки – 24 календарних дні. Якщо тривалість щорічної основної відпустки працівника становить більше 24 календарних днів, надання не використаних у період дії воєнного стану днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану;

- роботодавцю надано право відмовити в наданні будь-якого виду відпусток, крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури (ст.12);

- п. 3 статті 12 зупиняється дія обмеження щодо тривалості відпустки без збереження заробітної плати на прохання працівника (тобто норми частини першої статті 26 Закону [3] не застосовуватимуться).

Як бачимо, ці положення спрямовані на забезпечення чіткої та ефективної праці в тилу працівників різних галузей. Однак ст. 12 Закону України «Про

організацію трудових відносин працівників в умовах воєнного стану» викликала багато суперечок з боку освітян та профспілок, бо їхня щорічна відпустка раніше становила 56 календарних днів. Після довгих дискусій було повернуто положення про відпустку педагогічних та науково-педагогічних працівників строком 56 календарних днів, але останнє слово все ж таки залишається за роботодавцем: він може надати відразу 56 днів, а може прийняти рішення про надання лише 24 дні.

Питання регулювання часу відпочинку науково-педагогічних працівників також контролюється і Міністерством освіти та науки України (далі – МОН). Так, у Листі МОН від 28 лютого 2022 року № 1/3292-22 [12] наголошено на забороні керівникам органів управління освітою та/або керівникам закладів освіти примушувати працівників (педагогічних, наукових, науково-педагогічних, інших) до написання заяв про відпустку без збереження заробітної плати. Працівникам винятково за добровільним бажанням може бути надана відпустка (із збереженням або без збереження заробітної плати) відповідно до вимог трудового законодавства.

Також виключно за добровільним бажанням працівника його може бути звільнено за власним бажанням відповідно до вимог трудового законодавства. Працівники закладів освіти та наукових установ, які тимчасово виїхали за кордон, або з об'єктивних причин не можуть виконувати посадові (службові) обов'язки (у тому числі у традиційному режимі або дистанційно), мають право подати заяву про відпустку (із збереженням заробітної плати або без збереження заробітної плати) або про звільнення.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити такі висновки:

– відпочинок як форма відновлення та активізації працездатності науково-педагогічних працівників є обов'язковою умовою підвищення потенціалу науково-творчої діяльності в закладах вищої освіти, спрямованої на розвиток освіти та науки в Україні;

– науково-педагогічні працівники мають право на всі види відпусток, передбачені законодавством, а специфіка трудової діяльності науково-педагогічних працівників зумовила особливості часу відпочинку цієї категорії працівників, що виявилось у наданні подовженої щорічної відпустки та переважно в канікулярний період. З огляду на особливість професійної діяльності закладів вищої освіти пропонуємо переглянути термін щорічної трудової відпустки в бік її збільшення;

– для науково-педагогічних працівників передбачена «творча відпустка», метою якої є підготовка підручників, закінчення наукового дослідження та інших видів робіт, закріплених законодавством і відпустка для підготовки й участі в спортивних змаганнях, що є дієвим механізмом підвищення науково-

творчого та культурно-оздоровчого потенціалу працівників закладів вищої освіти;

– реалізація права на відпочинок науково-педагогічних працівників регулюються нормами загального законодавства та спеціальними постановами, наказами, які враховують специфіку трудової діяльності та її видозміну відповідно до вимог сучасної вітчизняної науки та освіти;

– спостерігаючи за позитивною динамікою правового регулювання права на відпочинок, можемо сказати, що законодавство в період режиму воєнного стану спрямовано на збереження права науково-педагогічних працівників на відпочинок, підтримуючи основні положення, гарантовані Кодексом законів про працю України та Конституцією України.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на удосконалення правового регулювання інших видів відпусток науково-педагогічних працівників.

Література

1. Про вищу освіту. Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. (дата звернення 15.01.2023 р.);
2. Про наукову та науково-технічну діяльність. Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення 15.01.2023 р.);
3. Про відпустки. Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.01.2023 р.);
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>. (дата звернення 15.01.2023 р.);
5. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>(дата звернення 15.01.2023 р.);
6. Красюк Т.В. Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації: Дис... канд. наук: 12.00.05. Харків. НЮА ім. Ярослава Мудрого. 2009. <http://www.disslib.org/pravove-rehuljuvannja-robochoho-chasu-ta-chasu-vidpochynku-naukovo-pedahohichnykh.html>;
7. Крічфалушій-Степанова К.М. (2020). Відпустки науково-педагогічних працівників та порядок їх надання. *Юридична наука*, 1(4(106)), 250–257. <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-106-4-1.31>;
8. Попова-Коряк К. Особливості правового регулювання праці науково-педагогічних працівників. Дис...канд. наук: 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. 253 с.;
9. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%80#Text> (дата звернення 15.01.2023 р.);
10. Кодекс законів про працю України. Закон України від 10.12.71р . № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 15.01.2023 р.);
11. Постанова Кабінету Міністрів України № 346 від 12.04.1997 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346-97-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.01.2023 р.);
12. Лист Міністерства освіти і науки України від 28 лютого 2022 року № 1/3292-22. URL: <https://eo.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/Lyst-MON-vid-28.02.2022-1-3292-22> (дата звернення 15.01.2023 р.);
13. Проект Трудового кодексу України URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (дата звернення 15.01.2023 р.).